הסגר במקרא — דוגמות נוספות

דוגמות אחרות, פשוטות ומורכבות, של הסגר במקרא אנו מוצאים במקומות רבים:

א. המטר והנהרות

בפרשת תולדות השמים והארץ (בראשית ב׳ מפסוק ד), לאחר פתיחתה, אנו מוצאים תיאור מוסגר אשר בולט בצורות הפעלים שבו. כל מגמתו להראות עד כמה **חסר העולם** את **עיקרו ללא האדם**, ולו במובן הפשוט של עבודת האדמה. **הפתיחה הממשית** של סיפור היצירה בפרק ב׳ באה בפסוק ז **ביצירת האדם**. להלן מבנה הפִּסקה על דרך זו (ההסגר מופיע בצד שמאל):

פס׳ ד: אלה תולדות השמים והארץ בהִבראם
ביום עשות ה׳ א-להים ארץ ושמים.

פס׳ ה: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ
וכל־עשב השדה טרם יצמח
כי לא המטיר ה׳ א-להים על־הארץ
ואדם אין לעבֹד את־האדמה.

פס׳ ו: ואֵד יעלה מן־הארץ
והִשקה את־כל־פני האדמה.

פס׳ ז: וייצר ה׳ א-להים את־האדם עפר מן־האדמה
ויִפַּח באפיו נשמת חיים
ויהי האדם לנפש חיה.

סיפור היצירה אחרי הכותרת (מפסוק ז), פותח ב׳עבר הסיפורי׳ המאופיין על־ידי ו״ו ההיפוך, שהופכת את הפעלים לדינָמיים: ״ויִיצֶר... ויִפַּח... ויהי״, וכך בהמשך: ״ויִטע... ויָשֶׂם... ויַצמח״. לעומת זה, בפסוקי ההסגר (ה-ו) באים פעלים בצורת העתיד, בלא ו״ו, לתיאור הרקע שלפני היצירה: ״(טרם) יהיה... יִצמח״, וכן ״(ואֵד) יעלה״. בהנמקה מופיע פּעַל בצורת עבר ״(לא) המטיר״. בסיום ההסגר יש שלוש פעמים ו״ו פותחת (״ואדם אין... ואד יעלה... והשקה״), והדבר מגביר את המתח לקראת ו״ו ההיפוך, שפותחת את הסיפור העיקרי. ״והִשקה״ גם הוא פּעַל בו״ו

★ מצאתי את הדוגמות הנוספות להסגר, בקבוצת ניירות מהודקים יחד, ועליהן רשם א״מ ז״ל כותרת: ׳הסגר׳. העריכה וההערות שלי, פרט להערות 14 ו-18.

היפוך, אבל בצורה הנינוחה (עבר+ו״ו), ההולמת תיאור רקע. הדרמה הגדולה מתחילה ביצירת האדם.

גם בהמשך הפרשה אנו מוצאים תופעה דומה:

פס׳ ח: וַיִּטַּע ה׳ א-להים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם
וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר.
פס׳ ט: וַיַּצְמַח ה׳ א-להים מִן־הָאֲדָמָה
כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל
וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן
וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע.
פס׳ י: וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן
וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים.
פס׳ יא: שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן
הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה
אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב.
פס׳ יב: וּזְהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב
שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם.
פס׳ יג: וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן
הוּא הַסּוֹבֵב אֶת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ.
פס׳ יד: וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל
הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר
וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְּרָת.
פס׳ טו: וַיִּקַּח ה׳ א-להים אֶת־הָאָדָם
וַיַּנִּחֵהוּ בְּגַן־עֵדֶן — **לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ**.
פס׳ טז: וַיְצַו ה׳ א-להים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר
מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל.
פס׳ יז: וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע
לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ...

פסוק יב הוא הסגר בתוך הסגר, שמתאר את הזהב בארץ החוילה. פסוק טו מחזירנו לפסוק ח (״וישם שם את־האדם״ > ״ויקח... את־האדם ויניחהו בגן־עדן״) ומוסיף עליו את התכלית: **לעבדה ולשמרה**. פסוקים טז-יז משלימים את הנאמר בפסוק ט — ״ויטע... ויַצמח... ועץ החיים בתוך הגן, ועץ הדעת טוב ורע״ > ״ויצו... מכל עץ־הגן אכל תאכל — ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו״ — כלומר, **תכלית** נטיעת העצים בתוך הגן היא **הציווי שה׳ מטיל על האדם**.

ההסגר המתאר את הנהרות בא לכלול את ארצות הנהרות בתחום המיועד לתכליתו של האדם, שהרי כל הנהרות ניזונים מעדן. בכך הוגדר התחום הראשון של התפשטות הציוויליזציה האנושית

בארצות הנהרות, מסופוטמיה ומצרים, ובסביבתן[1]. הנחה זו סבירה מאוד ואין צורך לחפש דווקא מקור פיזי משותף לארבעת הנהרות, שהרי כל אחד מהם ראש נפרד (״ומשם יִפָּרֵד והיה לארבעה ראשים״), כלומר, לכל אחד נביעה נפרדת[2]. אמנם, יש גם חולקים על זיהוי זה ומזהים את כל הנהרות האלה במסופוטמיה או אף ברמת אנטוליה. לפי דעה זו **קרובים מאוד** ראשי ארבעת הנהרות זה לזה, והמרחב המדובר כולל את מסופוטמיה ואנטוליה, מן המפרץ הפרסי ועד לים הכספי והים השחור, בעוד כנען ומצרים נשארות בחוץ[3]. מטרת ההסגר שווה בכל מקרה — לתאר את מרחב תכליתו ופעולתו של האדם מלכתחילה, מראשית יצירתו.

גם כאן, הוכחה ברורה לאופיין של פְּסקוֹת ההסגר הם הפעלים. פעלים סיפוריים-דינָמיים ב־ו״ו ההיפוך[4] מתארים יצירה ועשייה (׳וַיִּיצֶר, וַיִּפַּח, ויהי, ויטע, וַיָּשֶׂם, וַיַּצמח, ויקח, וַיַּנַּחֵהוּ, ויצו׳), והם מופיעים אך ורק בפסוקים העיקריים שברצף הסיפורי (ז-ט; טו-יז). לעומת זאת בפסוקי ההסגר מופיעים פעלי־תיאור מתמשכים או שֵׁמָניים, בצורות שונות (׳טרם יהיה, טרם יצמח, לא המטיר, לעבֹד, יעלה, והִשקה, יֹצא, להשקות, יפרד, והיה, הסובב, ההֹלך׳). פעלים אלה יפים לתיאור מצב סטָטי-מתמשך, או מצב משתנה בתהליך ממושך ומודרג[5].

תופעה דומה במידת מה ניתן למצוא גם בפתיחה — ׳בְּהִבראם, עשׂוֹת׳ — ואף בפתיחה של פרק א׳, בעיקר לפי פירושו של רש״י[6]. שים לבך שוב לצורות הפעלים בעבר מוגמר ובבינוני, לעומת הצורה הדינָמית ב־ו״ו ההיפוך השולטת בפסוק ג — ״בראשית ברא... והארץ הָיתה... ורוח א-להים מרחפת... > **ויאמר א-להים יהי אור, ויהי אור**״!

כמובן, גם פסוק המסקנה של יצירת האדם איננו מרצף הסיפור, אבל אין זה הסגר אלא קביעה נורמָטיבית של התורה בתור **סיכום** וחתימה, **מכוחו של הסיפור**: ״**על־כן יעזב־איש את־אביו ואת־אמו, ודבק באשתו, והיו לבשר אחד**״ (ב׳ כד). גם כאן הפעלים מוכיחים: ׳יעזב, ודבק, והיו׳.

ב. והכנעני אז בארץ

בראשית הליכתו של אברהם לארץ כנען אנו מוצאים פעמיים אותה **הערת הסגר של התורה**. בפרק י״ב פסוק ו: ״**והכנעני אז בארץ**״, תפקידו של ההסגר להסביר את **הרקע הניגודי** להבטחת ה׳ לאברהם בפסוק הבא: ״**לזרעך אתן את־הארץ הזאת...**״ (ז).

1. בהנחה שכוש וחווילה מגדירות כאן את הפישון והגיחון כשני יובלי הנילוס (הכחול והלבן), שמתחברים לנהר אחד בחרטום, בירת סודן. סודן ואתיופיה הן ארץ כוש ברוב המקומות במקרא.
2. ראה י.מ. גרינץ, מוצאי דורות, הקיבוץ המאוחד, תשכ״ט, עמ׳ 35-50.
3. ראה דב אשבל, ׳ארבעה נהרות היוצאים מעדן׳, בית־מקרא מ׳, כסלו תש״ל. כל הנהרות יוצאים מסביב **להרי אררט**, שפסגתם (5156 מ׳) נקראת ׳הר אררט׳ עד היום.
4. על התפתחותה של ו״ו ההיפוך מו״ו הניגוד, ראה בסוף הפרק על ו״ו הביאור וקרובותיה.
5. חוקרי מקרא אשר התעקשו לחפש גם כאן מקורות ומקורות משנה לא יכלו לפתור את מבנה הפרשה כהלכה. די להצביע על כך שהמילים **הארץ והאדמה**, הנחשבות על־ידם מילים מאפיינות של מקורות שונים מופיעות יחדיו בשתי צלעות מקבילות גם בפסוק ה וגם בפסוק ו. בתופעת ההסגר מפורש המקרא כל צרכו **וללא קושי!**
6. הבריאה עצמה, על־פי פירושו של רש״י לפסוק א, מתחילה בפסוק ג —כידוע, רמב״ן פירש אחרת.

כיוצא בזה בפרק י״ג פסוק ז: ״והכנעני והפְּרִזי אז ישב בארץ״, כניגוד וכרקע להבטחה השנייה המפורטת שבפסוקים הבאים, או כניגוד וכרקע לריב בין רועי לוט ורועי אברהם, כפי שפירש רש״י. תילי תילים נבנו על הסגר קטן ופשוט של התורה[7].

ג. לפני שחת ה׳...

הערת הסגר אחרת של התורה מופיעה בסוף פסוק י באותו פרק: ״לפני שחת ה׳ את סדֹם ואת־עמֹרה...״. הערה זו באה להסביר כיצד ייתכן שכיכר הירדן כולה משקה, בעוד מקבלי התורה ולומדיה מכירים באזור את ים־המלח (=ים המוות). וכך נקרא את הפסוק: ״... וירא את־כל־ככר הירדן כי כֻלהּ משקה — [לפני שחת ה׳ את־סדֹם ואת־עמֹרה] — כגן־ה׳ כארץ מצרים, בֹּאכה צֹער״[8].

ד. חברון, ענקיה ועתיקותיה

דוגמה אחרת מסוג זה אנו מוצאים בתיאור המשלחת שעלתה לתור את הארץ (במדבר י״ג כא-כג):

ויעלו ויתֻרו את־הארץ
ממדבר־צִן עד־רחֹב לבֹא חמת[9]
ויעלו בנגב

ויבֹא[10] עד־חברון (=כדי לבוא לחברון)
ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק
וחברון שבע שנים נבנתה לפני צֹען מצרים.

ויבֹאו עד־נחל אשכֹל...

אין כאן כפילות בפֹּעַל ״ויבוא... ויבואו״. גם סתירה אין כאן, מפני שאין ׳ויבוא׳ צורת יחיד אלא צורה סתמית אשר משמשת במקום שֵׁם הפֹּעַל, כמו במקרים רבים. בלשוננו היינו אומרים: הם עלו בנגב — כדי לבוא עד חברון אשר ענקים יושבים שם, והיא חשובה ועתיקת יומין וידועה מימי האבות — והם הגיעו עד נחל אשכול וכו׳. כך מובן ההסגר כולו כיחידה אחת — גם הזכרת חברון, גם ענקיה וגם עתיקותיה. מי שקובע את תחילת ההסגר מן המילים ״ושם... ילידי הענק״, מוצא בהכרח שני הסגרים שונים, אחד על ילידי הענק, ואחד על בניית חברון. בכך הוא משאיר את

7. רמיזת סודו של ראב״ע איננה הכרחית כאן כלל, וכן בבראשית כ״ב יד — הערות ההסגר האלה יכולות להיות הערות הסבר של תורת משה, על סיפורי האבות. לא כן הדבר בדברים ג׳ יא, יד (״עד היום הזה״), וראה ראב״ע לדברים א׳ ב, ל״ד א.

8. אין פירושו של דבר, שים המלח לא היה שם לפני כן, אלא, שאופיו הכללי, ואופי הערים בסביבתו,ובפרט לאורך החוף המזרחי, היה אחר לגמרי. האיזור כולו נראה אז כגן מושקה, כמו יריחו ועין גדי, ומקומות אחדים בחוף המזרחי, עד היום.

9. לדעתי, גם מרחבי הארץ — ״ממדבר־צִן עד־רחֹב לבֹא חמת״ — הם הסגר מפָרש: ״ויעלו ויתֻרו את־הארץ [שגבולותיה] ממדבר־צִן עד־רחֹב לבֹא חמת — ויעלו בנגב...״, וראה בפרק ׳משא אגגי במגדים ז׳, אלון־שבות תשמ״ט, עמ׳ 52-53. העורך.

10. ו״ו של ״ויבֹא״ היא ו״ו תכלית מבארת, ראה במאמר על ו״ו הביאור וקרובותיה, עמ׳ 214, וראה להלן אות ז׳.

הפסוק סתום — חסר הסבר לכפילות בואם (״עד־חברון... עד־נחל אשכֹל״), ויש התעלמות מן ההבדל הבולט בצורת הפֹּעַל (יחיד במקום רבים)[11].

ה. סיכום רשמי של הברית — בסוף הפרשה!

בבראשית ט״ו, בפרשת ברית בין הבתרים, מסתיים הדיבור לאברהם בפסוק טז (״ודור רביעי ישובו הנה...״), ותיאור המעמד מסתיים בפסוק יז (״... והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה״). הפסוקים יח-כא **אינם תוספת**, כמובן, אלא **סיכום רשמי של התורה** לתוכן המעמד של ברית בין הבתרים ומהווים כעין **מסמך רשמי של הברית**:

״ביום ההוא כרת ה׳ את־אברם ברית לאמר: **לזרעך נתתי את־הארץ הזאת** [שמשתרעת] [12]**מנהר מצרים עד־הנהר הגדל נהר־פרת** [ובה נמצא] את־הקיני, ואת־הקנזי, ואת־הקדמֹני; ואת־החִתי, ואת־הפרזי, ואת־הרפאים; ואת־האמֹרי, ואת־הכנעני, ואת־הגרגשי, ואת־היבוסי״.

אין זה הסגר אלא סיכום, מאחר שהוא בא בסוף הפרשה, כחתימה רשמית. יש בו מבט כולל ומרוחק, ״אובייקטיבי״, לעומת הדיבור האישי, הטעון מתח רב, שבהתגלות הישירה לפני כן — ״ידֹע תדע כי־גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום ועִנו אֹתם... וגם את־הגוי אשר יעבֹדו דן אנֹכי, ואחרי־כן יצאו ברכֻשׁ גדול״.

ו. ויכר יוסף את אחיו...

בבראשית מ״ב ז-ח אנו מוצאים כפילות לכאורה, בהכרת יוסף את אחיו: ״וירא יוסף את־אחיו ויַכִּרֵם, ויתנכר אליהם וידבר אִתם קשות... **ויכר יוסף את־אֶחיו, והם לא הִכִּר�ֻהו**״. אלא שפסוק ח משמש **כהסגר** לסיכום האירוע עד כֹּה, ולהבלטת הניגוד בין יוסף לאחים בָּהֶכֵּרוּת. הו״ו של ״והם לא הכירֻהו״, היא ו״ו **הניגוד**[13], ובלשוננו — יוסף הכיר את אֶחיו **אבל** הם לא הכירו אותו. סיכום זה חיוני להמשך השיחה הקשה, שאילו חשדו האחים במשהו, לא יכלה להתנהל כפי שהתנהלה.

ז. הפסח במדבר

בפרשת הפסח במדבר (במדבר ט׳), אנו מוצאים את פסוק ב (״וְיַעֲשׂו בני־ישראל את־הַפֶּסַח במועדו״), כשהוא נראה מפסיק בין פסוק א (״וידבר ה׳ אל־משה במדבר־סיני... לאמֹר״), ובין פסוק ג, שהוא תוכנו של ״לאמר״: ״בארבעה עשר־יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אֹתו במֹעדו״.

11. הערות הסגר מסוג זה נחשבות בדרך־כלל על־ידי חוקרי מקרא כהערות פרשנות שהוכנסו **במאוחר** (Glossa). דרך זו בנויה על ההנחה כאילו טקסט עתיק־שלם, חייב להיות פשטני וסתום. על כן הערות הסגר **חייבות** להצביע על התערבות מאוחרת כביכול. אפשר כמובן, שתורת **משה** מוסיפה הערות הסגר לסיפורי בראשית, ולסיפורי אבות. אולם **אין גם לכך כל הוכחה**, ואף לא הכרח הגיוני. הערות הסגר הן מגוף הסגנון המקראי והן חשובות **מלכתחילה** להבנת הנאמר **לפני** ההסגר, ובעיקר **לאחריו**.

12. על דרך מקרא קצר, ראה לעיל עמ׳ 21, הערה 44.

13. עיין בסוף הפרק על ו״ו הביאור וקרובותיה, עמ׳ 208-213.

פסוק ב אינו יכול להיות תוכנו של "לאמֹר" שהרי אינו מציין צו קונקרטי, אלא **מגמה לצו**. גם ו"ו החיבור מונעת את ההתקשרות[14]. אולם לא קשה להבינו **כהסגר**, שמגמתו לנמק את דיבור ה' הנמקה פנימית, לתת לו ביסוס רעיוני, שיהא בו כדי לחזק בלב השומע (הקורא) את תחושת **התכלית**, ולהוציא מלִבּו כל רושם של מקריות. מובן, שהרעיון של "פסח במועדו" (ראה שמות י"ב יז, י"ג י) נזכר כאן מחדש, כדי להכשיר את הקרקע למצוַת **פסח שני**, **שהיא כאן עיקר הפרשה**, ואין זה מקרה. מבחינה תחבירית, מקומו של פסוק ב בתוך המשפט שבפסוק א, **כתיאור תכלית** (=**למען יעשו**), אחר תיאור המקום והזמן, ולפני "לאמֹר" — אולם תיאור נוסף זה היה מאריך ומסרבל יותר מִדי, ומבקיע את מסגרת המשפט של פסוק א. אף עלול היה, הוא מצדו, להיות מובלע בתוך המשפט הארוך, והָיתה נפסדת הבלטת הרעיון על־ידי כך.

הסגר זה יתקשר עם זאת התקשרות ענינית טבעית יותר אל פסוק א, אם אנו תופסים את "וַיַּעשו" במשמעותו הקדומה יותר, **כבינוני עתיד**, בינוני שהתכונה היסודית־הראשונית דבקה בו עדיין. בתפיסה זו מקבלת ו"ו **החיבור** את משמעותה **התכליתית** (ו"ו התכלית), השכיחה מאוד במקרא[15]. הפסוק כולו (ב) מתחבר אז (אל פסוק א) בערך כך: "וידבר ה' אל משה במדבר סיני..." — וזאת, **למען יעשו** (=עשׂות) בני ישראל את הפסח במועדו — או: **למען יהיו בני ישראל עושים** את הפסח במועדו.

ו"ו התכלית

לפירוש זה של הפסוק ("וְיַעֲשׂוּ בני ישראל את הפסח במועדו") **כהסגר** מבאר **לתכלית** הציווי, כאשר הו"ו באה **לתכלית**, מצאתי מקבילה חשובה אשר מסבירה פרשה קשה אחרת.

"וידבר ה' אל־אהרֹן לאמֹר: יין ושכר אל־תֵּשְׁתְּ אתה ובניך אִתך בבֹאכם אל־אֹהל מועד ולא תמֻתו, חֻקת עולם לדֹרֹתיכם. **ולהבדיל** (=**למען** הבדיל) בין הקֹדש ובין החֹל, ובין הטמא ובין הטהור. **ולהורֹת** (=**למען** הורות) את־בני ישראל את כל־החֻקים אשר דבר ה' אליהם ביד משה" (ויקרא י' ח-יא). אמנם אין זה הסגר **בתוך** הדברים, אלא **הערת הסבר**, לביאור התכלית, **בסיום**, בדומה לנאמר לעיל על סיום פרשת גן העדן (סעיף א'), ועל הסיכום הרשמי של ברית בין הבתרים (סעיף ה').

הערת תכלית דומה **בלי** ו"ו אנו מוצאים בויקרא י"ד: "זאת התורה, לכל־נגע הצרעת... (נד-נו) — **להורֹת** ביום הטמא וביום הטהֹר — זאת תורת הצרעת" (נז). כלומר, 'להורות ביום היות [אדם] טמא וביום היות [אדם] טהור'. **הערת תכלית** זו **מסבירה** את המושג הקצר והפורמָלי "**זאת התורה**" — שפירושו — **להורות** את בני ישראל.

14. גם מבקרי מקרא בדרך כלל אינם מנתקים פסוק זה כתוספת, או כיסוד ממקור אחר, כנראה משום שאין מה לעשות בפסוק יחיד זה. הנסיונות ליצור הקשר מלאכותי אינם עולים יפה. ש"ל גורדון (תל־אביב תרצ"ט) משלים כאן כמקרא קצר: כלומר צַוה ויעשו, אבל אין צורך בכך.

15. עיין בפרק על 'פרשת־גלעד', לעיל עמ' 57, ובסוף הפרק על ו"ו הביאור וקרובותיה, עמ' 214.

ח. ולפני אהרן

דוגמה נוספת באותו פרק של פסח־שני (במדבר ט׳), בשתי מילים בפסוק ו, כאשר רק פסוק ז חושף את ההסגר: ״...ויִקרבו לפני משה — ולפני אהרן — ביום ההוא. ויאמרו האנשים ההמה אליו: אנחנו טמאים לנפש אדם...״. מגמת התורה להצביע על כך, שאהרון נכח באותו מעמד, משום שענייני טומאה וקרבן נוגעים לתחומו. לכן אין להעלות על הדעת שלא ידע על קיום הבעיה, או שלא נודע לו עליה (ולו גם מפי משה). אין התורה רואה עם זאת צורך לפרט ולהסביר את נגיעתו בדבר באריכות — **די לה בהסגר**. על כן בא אחר־כך (ז): ״ויאמרו... **אליו**״ (=אל משה).

הפירוש בלשוננו הוא אפוא בערך כך: ׳ויקרבו לפני משה — ועל־ידי כך ממילא גם לפני אהרן — ביום ההוא, ויאמרו... אליו׳ — וכך פירש רש״י (שם) על פי מדרש חז״ל בספרֵי: ״כששניהם יושבין בבית המדרש באו ושאלום. ולא ייתכן לומר זה אחר זה, שאם משה לא היה יודע, אהרן מניין לו״?!

ט. דוגמות הסגר בפרשת התיירים-המרגלים: תפילת משה ותשובת ה׳

1. בתפילת משה לאחר חטא התיירים-המרגלים (במדבר י״ד) ובגזירת העונש, אנו מוצאים **מספר דוגמות של הסגר**. תחילה לפנינו פִּסקה שלמה של **התבוננות משה** במשמעות דבריו הראשונים, להבלטת הניגוד בין העבר המפואר לבין ההווה המאיים (במדבר י״ד יג-טו):

(פס׳ יג): ״ויאמר משה אל־ה׳:
ושָׁמעוּ (=הן שמעו)[16] מצרים
כי־העלִית בכֹחך
את־העם הזה מקרבו.

(פס׳ יד): ואמרו [זאת][17] אל־יושב הארץ הזאת — שָׁמעוּ (=בהיות ששמעו)[18]
כי־אתה ה׳ בקרב העם הזה,
אשר־עין בעין נראָה אתה ה׳,
ועננך עֹמד עליהם,
ובעמֻד ענן אתה הֹלך לפניהם יומם
ובעמוד אש לילה —

(פס׳ טו): והֲמַתה את־העם הזה כאיש אחד.
ואמרו [גם שאר][16] הגוים
אשר־שמעו את שמעך לאמֹר.

(פס׳ טז): מבלתי יכֹלת...

הקושי הגדול (שהביא את רוב המבקרים לראות כאן ״צירוף בלתי מוצלח״ של מקורות שונים),[19] **נפתר בקלות על־ידי ההסגר**. השבח לה׳ על ישועת ישראל ועל שכינתו בקרבם, מובלט על־ידי חזרה

16. עיין בפרק על ו״ו הביאור וקרובותיה, עמ׳ 211.
17. המילים ׳**זאת**׳, ׳**גם שאר**׳ שבסוגריים מרובעים נוספו לשם **פרשנות**, על דרך מקרא קצר, כמובן.
18. בינוני עבר פעיל, וכך תרגם אונקלוס: דְשָׁמָעוּ.
19. ראה דברי הולצינגר, Die Heilige Schrift (Tübingen 1922) p. 222-3.

מעמיקה ונרחבת על מה ששמעו הגויים — יציאת מצרים ונפלאותיה — כנזכר בדברים הקצרים בראשית תפילת משה (יג). חזרה זו נכללת בדברי משה האחרונים על עמוד הענן ועמוד האש, כלומר על התגלות ה׳ במדבר ״בקרב העם הזה״, וממנה עולֶה ניגוד תהומי בין השגחת ה׳ על ישראל עד כה, לבין המצב שיוצרת הגזֵרה הנוראה. משום כך, יש **הכרח לבטלה**.

2. גם בתשובת ה׳ הסולחת־הזועמת (י״ד כ-כה), אנו מוצאים שלוש הערות של הסגר קצר:

״ויאמר ה׳, סלחתי כדבריך״.
ואולם חי־אני — **וְיִמָּלֵא כבוד־ה׳ את־כל־הארץ** —
כי כל־האנשים
הרֹאים את־כבֹדי ואת־אֹתֹתי
אשר־עשיתי במצרים ובמדבר,
וינסו אֹתי זה עשר פעמים
ולא שמעו בקולי.
אם־יִראו את־הארץ
אשר נשבעתי לאבֹתם — **וכל־מנאצי לא יִראוה**.
ועבדי כלב עקב הָיתה רוח אחרת עמו,
וימלא אחרי,
והביאֹתיו אל־הארץ אשר־בא שמה,
וזרעו (=וגם זרעו[20], כלומר, הוא וזרעו) יורִשנה.
— **והעמלקי והכנעני יושב בעמק** —
מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים־סוף״.

ההסגר הראשון — ״וְיִמָּלֵא **כבוד־ה׳** את־כל־הארץ״ — שמתגלה על־ידי המעבר מגוף ראשון (״חי אני״) לגוף שלישי (״וְיִמָּלֵא כבוד־ה׳״), הוא **תגובה מצד משה** לשבועה הנוראה בדברי ה׳[21], אך יש בה גם הכנה לקראת ההמשך על האנשים **הרואים** ״**את־כבֹדי**״ ואינם מחשיבים זאת, ומשום כך אינם שומעים בקול ה׳. בכך רמוז דו־שיח **חריף עם משה, בתוך דברי ה׳**, כלומר **תגובה לתגובתו** — ׳**רק אתה משה** רואה את כבוד ה׳ ממלא את כל הארץ, ואולם האנשים שעליהם אתה מבקש אינם רואים זאת.

ההסגר השני — ״**וכל־מנאצי לא יראוה**״ — מתגלה גם הוא על־ידי השינוי בסגנון ובתחביר, שמאפיין מאמר אגב. פירושו, שבעונש קולקטיבי זה כלולים גם **כל** הנידונים על **ניאוצם** האישי, **וזו משמעות מיתתם במדבר**. (ראה ההדגשה של בנות צלפחד על אביהם, שלא היה שותף בעדת קורח (ובכל ניאוץ כללי) — ״**כי־בחטאו מת**״, וזאת לשם מאבק לזכות בנחלה — במדבר כ״ז ג). ייתכן, שיש כאן אפילו רמז דק **למשה ולאהרן** העתידים להצטרף לגזֵרה זו במי־מריבה (פרק כ׳), אף שמודגש שם חטאם האישי **ואין בו ניאוץ**, אלא **העדר קידוש**.

20. ו״ו של ריבוי, וראה ו״ו הביאור וקרובותיה, עמ׳ 207.

21. כמו ״ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד״ בתור תשובת ׳אמן׳ אחרי ברכות שבמקדש (משנה סוף ברכות), ואצלנו, אחרי ״שמע ישראל... ה׳ אחד״.

ואילו ההסגר השלישי — "והעמלקי והכנעני יושב בעמק"[22] — הוא עובדה עניינית שבאה להסביר את הרקע להוראה "פנו וסעו לכם המדבר דרך ים־סוף" **בכיוון ההפוך** לארץ העמלקי והכנעני, שהָיתה מיועדת לכיבוש. זו גם הכנה לסיפור המעפילים בהמשך, כאשר התעקשו לעלות ונכשלו[23].

הכפילות בדברי ה' אל משה בפרשה כולה (במדבר י"ד יא-כה / כו-לה)[24] תתפרש גם היא על־ידי ההסגר, באותה דרך שמצאנו בפרשת גלעד (בדברי לבן, בראשית ל"א), ובמאמר ה' על אברהם — ואל אברהם — עם הכנסת האורחים (בראשית י"ח).

כאשר נגלה כבוד ה' באוהל מועד, נפתח תחילה **דו־שיח נוקב ואישי בין ה' ומשה** ("ויאמר ה' אל־משה: עד־אנה ינאצֵני העם הזה... אַכֶּנּוּ בדבר ואורשנו..."; י"ד יא-יב) — כאן נפתחת תפילת משה להצלת העם, ובתוכה ההסגרים שמצאנו. הקטע הזה כולו **נרגש ביותר** — כך גם ההסגר

22. השווה להלן י"ד מה: "וירד העמלקי והכנעני הישֵב **בהר** ההוא" — זאת משום שיש בארץ **גם הר** — מקום האמורי, **וגם עמק** — מקום הכנעני (ראה ארץ המוריה, לעיל הערה 6). אף בדרומה של הארץ, במקום הכניסה המיועד מלכתחילה, יש הר ועמק — הר הנגב ובקעת באר־שבע. אגב, הפנִיה אל "דרך ים־סוף" היא תגובה מתאימה, מידה כנגד מידה, על "נִתנה ראש ונשובה מצרימה" (י"ד ד), כמו שנאמר במפורש על הטף שהתיימרו לדאוג לו — "נשינו וטפנו יהיו לבז" (י"ד ג) — ונאמר להם כגמול: "וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה, והֲבֵיאתי אֹתם, וידעו את־הארץ אשר מאסתם בה" (י"ד לא).

23. מקבילה מפורסמת להסגר השלישי נמצאת בדברים י' (ו-ז), בסיום סיפורו של משה על **חטא העגל ותיקונו**: "ובני ישראל נסעו מבארֹת בני־יעקן מוסֵרה — שם מת אהרן ויקבר שם — ויכהן אלעזר בנו תחתיו. משם נסעו הגֻּדגֹדה, ומן־הגֻּדגֹדה יטבתה, ארץ נחלי מים". הסגר זה בא להשלים את תפילת משה גם בעד אהרן (ט' כ) — אם על דרך המפרשים (ראב"ע, רשב"ם ורמב"ן), שאהרן מת מאוחר יותר במסעות בני ישראל, בשנת הארבעים ליציאת מצרים, **ולא מת בגלל חטא העגל**, שהרי התפלל משה בעדו **ונסלח לו**; ואם לפי פירושו של ר"י אברבנאל, שאף מות אהרן בסוף נדודי המדבר בא בעיקר כעונש על חטא העגל (שהרי אחריותו לחטא מי־מריבה טפֵלה לזו של משה), אלא שהועילה תפילת משה בעדו לדחות את מיתתו. (להסבר הסתירה על מקום מותו, ראה רמב"ן לדברים שם).
לאמיתו של דבר, ההסגר על מות אהרן במסעות, בא בין שני קטעי הסגר רשמיים, שפותחים במילים "בעת ההִוא" — הראשון בא להשלים את שבירת הלוחות (ט' יז) על־ידי הלוחות השניים ועל־ידי הארון: "בעת ההִוא אמר ה' אלי פסל־לך שני־לוחֹת אבנים כראשֹנים..." (י' א-ה). הקטע השני בא להשלים את הקצף על אהרן ואת תפילת משה עליו (ט' כ) על־ידי בחירת שבט לוי, ולהשלים את מעשה הארון והלוחות על־ידי נושאי הארון: "בעת ההִוא הבדיל ה' את־שבט הלוי לשאת את־ארון ברית־ה', לעמֹד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו..." (י' ח-ט).
"עד היום הזה" (ח) יכול בהחלט להתפרש בדברי משה — מאז חטא העגל ועד עתה — או כסוד השנים־עשר של ראב"ע, ראה הערה 7, לעיל.
שני פסוקי החיתום שם (י' י-יא): "ואנֹכי עמדתי בהר כימים הראשֹנים ארבעים יום וארבעים לילה, וישמע ה' אלי גם בפעם ההִוא לא־אבה ה' השחיתך. ויאמר ה' אלי קום לך למסע לפני העם ויבֹאו ויירשו את־הארץ אשר־נשבעתי לאבֹתם לתת להם" — הם, כמובן, סיום התפילה על חטא העגל, שנזכרה לפני כן (ט' כו-כט), ומקומם מיד אחריה (אחרי סוף פרק ט'), אלא שנכנסו ביניהם שלושה קטעי הסגר משלימי הסבר (י' א-ה / ו-ז / ח-ט), כאמור.

24. ראה מאמרם של תמר ומאיר ורדיגר, פרשת המרגלים — סיפור בהמשכים, מגדים ל', תשנ"ט, עמ' 9-21. הם מסבירים את הכפילות לפי שני השלבים שבסיפור, השלב הראשון של עשרת התיירים־המרגלים, והשלב השני, שבו הצטרף העם אל התלונה והבכי. ראה גם תגובתו של הרב מ' ברויאר נגד גישתם, ותשובתם הקולעת, מגדים ל"ב, תש"ס, עמ' 107-111. גם על פי הצעתם של ת' ומ' ורדיגר נראה לי להדגיש, שתגובת ה' הראשונה נאמרה **למשה בלבד, ובחשאי**, כדברי א"מ ז"ל.

הראשון והשני —**וכולו חשאי**. בכל הקטע הזה (פסוקים יא-כה) אין שותפים אחרים, אלא ה׳ ומשה — הגזֵרה, תפילת משה, הסליחה והעונש — רק בפסוק האחרון מופיעה לשון אובייקטיבית נחרצת: ״מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים־סוף״ (כה). לעומת זה, **הקטע השני כולו רשמי** (פסוקים כו-לה), כולו גזר דין נחרץ, **באזני משה ואהרן**, ללא תגובה או ויכוח.

ההסגר פותר יפה את הבעיות הקשות בפרשה זו, ואין צורך להיזקק למקורות השונים, כבהשערות המבקרים. מה גם **שהמוטיבים העיקריים** בפרשה זו מפוזרים **בכל הקטעים**, ותפיסת המקורות הביקורתית אינה עומדת בפני הביקורת.

י. לשבטיך

דוגמה (אחרונה ברשומותינו)[25] להסגר קצר ואורגני, כמשפט טפל בתוך משפט עיקרי, אנו מוצאים בדברים ט״ז יח:

> שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ, אֲשֶׁר ה׳ א-להיך נֹתֵן לְךָ — **לִשְׁבָטֶיךָ**,
> וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק.

וכך פירש זאת רש״י: לשבטיך — מוסב על תתן־לך — ׳שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך, בכל שעריך, אשר ה׳ א-להיך נותן לך׳: מלמד שמושיבים דיינים לכל שבט ושבט, ובכל עיר ועיר, (וראה הסברו של רמב״ן במקום).[26] מקריאה נכונה של הפסוק, תוך הבנת מקומו של ההסגר, למדו חז״ל הלכה (ספרֵי ריש שופטים, סנהדרין ט״ז ע״ב), ורש״י בעקבותם. הלכה זו נוגעת למינוי בתי דין של השבטים (אשר דומים לבתי משפט מחוזיים אצלנו).

25. הבנה יסודית של תופעת ההסגר עשויה לפענח תעלומות של פסוקים רבים ופרשיות רבות במקרא, שנתקשו בהם. לא הבאתי כאן אלא את אותן הדוגמות שמצאתי רשומות בכתב ידו של א״מ ז״ל, כדרך שהיה נוהג לרשום אותן בקיצור על פתקים, ולחברם יחד כהכנה למאמרים שביקש לכתוב, ולא הספיק. בחלק מהמובאות הרחבתי מעט, מפני שמצאתי רק מראי מקום וראשי פרקים, ואף הוספתי משפטי סיכום, אבל לא חרגתי מהדוגמות הרשומות. את המאמר הכולל שעלה במחשבה אפשר לשער מתוך הדוגמות, ועל־פי דרכו במאמרים המוגמרים.

26. רמב״ן סבור, שהגדולים בחכמה יתמנו על כֹּל השבט, ויהיו אחראים על כֹּל שאלות הציבור של השבט.